

Wat bijwoorden van graad ons leren kunnen

Jack Hoeksema, Universiteit Groningen

Een hele generatie neerlandici is opgegroeid en opgevoed met de grammatica van Piet Paardekooper. Een van de bijzondere eigenschappen van die grammatica is dat er geen verschil in wordt gemaakt tussen bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden. Paardekooper noemt ze ðnbwöom aan te geven dat ze zowel bijvoeglijk naamwoord als bijwoord kunnen zijn. In zijn *Beknopte ABN-syntaksis* uit 1978 schrijft hij op pagina 594: ðOver de vraag of *klein* een bw of een bn is, beslist niet de binnenbouw van het genoemde patroon, maar zñn buitenbouw.öDit licht hij als volgt toe. De groep *heel erg klein* is een bijwoordelijke groep in *hij schrijft heel erg klein* (want het vormt een bepaling bij *schrijven*), maar een bijvoeglijknaamwoordgroep in *een heel erg klein kind*. Het lijkt er inderdaad sterk op dat de groep intern hetzelfde is in beide voorbeelden, en alleen verschilt in waar het mee combineert (dit noemt Paardekooper de buitenbouw). Ook de moderne, op generatieve leest geschoede, grammatica *Syntax of Dutch* beschouwt bijwoorden als bijvoeglijke naamwoorden.

Bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden: identiek of verschillend?

Voor het over één kam scheren van bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden pleit dat de meeste woorden die in de ene categorie optreden ook in de andere hun opwachting maken, met doorgaans een vergelijkbare betekenis. *Jan danst slecht* (waarin het bijvoeglijk naamwoord *slecht* de functie heeft van naamwoordelijk deel van het gezegde) en *Jan is slecht in dansen* (met *slecht* als bijwoord) lijken gebaseerd op dezelfde basisbetekenis. Maar ja, ðde meesteöis niet hetzelfde als ðalleö en Paardekooper was zich daarvan bewust. Hij merkt op dat ðer bwn-patronen zijn met een sterk beperkte buitenbouw, bv. *heel dikwijls* of *erg jammer*.ö*Dikwijls* is dan een bnbw dat zich alleen wenst op te houden in een werkwoordelijke groep (*heel dikwijls een toast uitbrengen*) en *jammer* is een bwn die exclusieve voorkeur heeft voor de rol van naamwoordelijk deel van het gezegde (*dat is jammer*).

Je zou kunnen zeggen dat de aanwezigheid van de bijwoorden van graad *heel* en *erg* wijst op een gemeenschappelijke categorie. Op het eerste gezicht lijkt het deze woorden niet uit te maken of ze combineren met een bijvoeglijk naamwoord of een bijwoord, maar als we verder kijken blijken er ook onder bijwoorden van graad soms voorkeuren te bespeuren voor hetzij de ene, hetzij de andere categorie. Dat wijst erop dat er wel degelijk een verschil bestaat tussen bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden.

In een oud artikel heb ik al eens gewezen op de groep *donders ñ drommels ñ deksels*, die tegenwoordig vooral gebruikt worden als bepaling bij *goed*: *dat beseften ze donders goed ñ ze hebben het drommels goed begrepen ñ ook ik had het deksels goed in de smiezen*. Op een totaal van 169 voorkomens van *donders* als bijwoord van graad door mij verzameld, bleken er 145 combinaties met *goed* te zijn. Van die 145 gevallen was er precies eentje waarbij *goed* een bijvoeglijk naamwoord was en 144 keer betrof het bijwoordelijk gebruik van *goed*. We zien dus een bijna absolute voorkeur voor bijwoordelijk gebruik. Deze voorkeur kan niet los worden gezien van een tweede opvallende voorkeur: het betreft steeds bepalingen bij een werkwoord van cognitie, zoals *weten*, *beseffen*, *snappen*, *begrijpen*, *doorhebben*, *in de gaten hebben*. Vermoedelijk is het deze semantische voorkeur die ten grondslag ligt aan het bijwoordelijk gebruik.

Enigszins vergelijkbaar zijn combinaties met het niet meer zo gangbare bijwoord van graad *innig*. Je kunt *iemand innig dankbaar zijn* of *innig tevreden rondkijken*. Telkens gaat het om een uitdrukking die een emotie weergeeft, meestal een positieve. Bij *innig veel* doet zich nu de eigenaardigheid voor dat deze uitdrukking alleen acceptabel lijkt als het met iets combineert dat een positieve emotie uitdrukt: *ik hou innig veel van je*, *dat doet me innig veel*

plezier, terwijl andere combinaties fout zijn: **er wonen innig veel asielzoekers in dit dorp*, **Jan heeft innig veel geld*. Kortom: *innig* eist een emotiewoord, en is dat niet het gemodificeerde element, dan het woord dat door dit element zelf weer gemodificeerd wordt. Als we de relatie tussen *innig* en *veel* een eerstegraadsrelatie noemen, dan is die tussen *innig* en *houden van* in *ik hou innig veel van je* een tweedegraadsrelatie. *Innig* dient in een eerste- of tweedegraadsrelatie tot een gradeerbare uitdrukking van emotie te staan. In een diagram (de donkere pijlen geven een eerstegraadsrelatie aan, en de lichte een tweedegraadsrelatie):

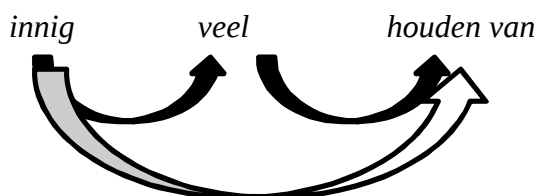

Diagram 1. Afhankelijkheidsrelaties bij bijwoorden

Vaste combinaties met een bijwoord als kern zijn onder meer:

- *nogal eens* (niet: **tamelijk eens*, **vrij eens*, **behoorlijk eens*),
- *heel soms* (niet: **erg soms*, **zeer soms*, **nogal soms*),
- *heel even* (niet: **erg even*, **zeer even*, **nogal even*), en
- enkele combinaties met bijwoordelijk *wat*: *heel wat sneller*, *flink wat beter*, *nogal wat beter* (niet: **zeer wat sneller*, **erg wat sneller*, **tamelijk wat beter*, **enigszins wat beter*).

Nogal versus vrij

De bijwoorden *nogal* en *vrij* behoren tot een klein groepje van bijwoorden van midhoge graad. Ze zitten dus tussen *een beetje* en *heel* in, en hebben gemeen dat ze een sterke neiging hebben om negatieve contexten te mijden (**hij is niet vrij/nogal gewiekst*).

Er zijn ook duidelijke verschillen tussen de beide bijwoorden. *Nogal* kan een werkwoord modifieren, *vrij* kan dat niet: *dat viel nogal tegen*, *hij snurkt nogal*, **het viel vrij tegen*, **hij snurkt vrij*. Ook binnen de groep van bijvoeglijke naamwoorden met een nevenfunctie als bijwoord zien we verschillen. Ik heb in het *Corpus Hedendaags Nederlands* gezocht op de combinaties met *goed*, en om het aantal hits iets in te perken alleen naar combinaties gevolgd door *in* gekeken. Die heb ik met de hand onderverdeeld in bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden. Dat levert bijvoorbeeld zinnen op als:

En die overblijvende Belgische fabrikanten doen het vrij goed in het buitenland.
We zijn nogal goed in het negeren van al die aandacht.

In Tabel 1 staan de resultaten van het zoeken naar *vrij/nogal goed in*:

	<i>goed</i> = bijvoeglijk naamwoord	<i>goed</i> = bijwoord
<i>vrij goed in</i>	12	66
<i>nogal goed in</i>	13	4

Tabel 1. *Vrij* en *nogal* in twee contexten

Het is duidelijk dat *nogal* liever combineert met het bijvoeglijk naamwoord *goed* en *vrij* met het bijwoord *goed*. Dit verschil is significant. Overigens is de context zo gekozen dat *goed* uitsluitend predicatief kan zijn gebruikt, dus als naamwoordelijk deel van het gezegde of als bepaling van gesteldheid. Hoe zit het dan met het attributieve *goed*? Attributief gebruikte bijvoeglijke naamwoorden staan direct voor het zelfstandig naamwoord waar ze bij horen, en

zijn in veruit de meeste gevallen verbogen. We kunnen ze dan ook gemakkelijk vinden door te zoeken op *nogal goede* en *vrij goede*. De vraag is nu of attributieve en predicatieve bijvoeglijke naamwoorden zich eender gedragen in hun keuze voor *vrij* versus *nogal*. Uit Tabel 1 blijkt dat de 25 gevallen met *goed* (+ *in*) ongeveer gelijk verdeeld zijn over *vrij* en *nogal*. Laten we nu in Tabel 2 eens kijken naar *vrij/nogal goede* en een paar andere bijvoeglijke naamwoorden:

	<i>goede</i>	<i>snelle</i>	<i>grote</i>	<i>kleine</i>	<i>dure</i>	<i>totaal</i>
<i>vrij</i>	129	16	475	179	46	845
<i>nogal</i>	3	2	21	12	7	45

Tabel 2. *Vrij* en *nogal* bij enkele verbogen bijvoeglijke naamwoorden

Het verschil is verbluffend. Attributieve bijvoeglijke naamwoorden hebben een sterke voorkeur voor *vrij*, terwijl *nogal* gemeden wordt (in één op twintig gevallen vinden we *nogal*, in de rest *vrij*). Het lijkt erop dat *vrij* en *nogal* niet alleen gevoelig zijn voor het onderscheid bijvoeglijk naamwoord/bijwoord maar in nog sterkere mate voor het onderscheid attributief/predicatief. Ik merk terzijde op dat *nogal* bij attributieve bijvoeglijke naamwoorden soms nog een alternatieve mogelijkheid heeft die *vrij* moet missen; het kan namelijk ook een zelfstandig naamwoord met de functie van naamwoordelijk deel van het gezegde bepalen: *het is een nogal dure auto* versus *het is **nogal een** dure auto* (niet: **dat is vrij een dure auto*). Dit alternatief kan echter het grote verschil tussen *vrij* en *nogal* niet verklaren, omdat het nog zeldzamer is dan directe modificatie van een attributief bijvoeglijk naamwoord door *nogal*. De reeks *nogal een grote* komt bijvoorbeeld in het *Corpus Hedendaags Nederlands* slechts vijf keer voor, en *nogal een dure* maar twee keer.

Hoe kunnen we de voorbeelden rijmen met het uitgangspunt van Paardekooper dat er geen verschil bestaat tussen bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden? Er doen zich twee oplossingen voor. De eerste is dat we het label *ðwbñ* vervangen door meer specifieke labels, bijvoorbeeld via syntactische kenmerken: we kunnen dan bijvoorbeeld aan een bijvoeglijk naamwoord toevoegen dat het niet bijwoordelijk gebruikt kan worden, maar wel attributief, of dat het noch bijwoordelijk noch attributief voorkomt. De tweede oplossing bestaat eruit dat we het label *ðbnwö* ongewijzigd laten, en dat we ervan uitgaan dat de keuze tussen *vrij* en *nogal* niet alleen afhangt van het gemodificeerde element, maar ook van de bredere context waarin de bijvoeglijknaamwoordgroep zich bevindt. In dat geval stappen we, in navolging van Paardekooper, af van strikt lokale eisen bij de keuze van het bijwoord van graad en kijken we ook naar de buitenbouw van de woordgroep. En dan niet in het wilde weg, waarbij elk aspect van de context mogelijkerwijs een rol kan spelen, maar vrij nauw beperkt, via tweedegraadsrelaties. Beide oplossingen vergen nadere verdere beschrijvingen gebaseerd op de gebruiksfrequentie van individuele bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden in corpora.

Verder lezen?

Meer over de hier besproken kwestie in het artikel *“Rapid Change Among Expletive Polarity Items”* (2001) van mijn hand. De eerste versie van de *Beknopte ABN-syntaxis* van Piet Paardekooper verscheen in 1963. In de volgende decennia bleef hij eraan werken en verzorgde hij telkens nieuwe uitgaven; de laatste verscheen in 1986. In deze grammatica introduceerde hij de zogenaamde *“methode-Paardekooper”* een speciale manier van ontleden met een geheel eigen terminologie. Wetenschappelijke Engelstalige publicaties met informatie over bijwoorden van graad zijn *Syntax of Dutch: Adjectives and Adjective Phrases*, van Hans Broekhuis (2013), en *Adverbs of degree in Dutch and related languages* van Henny Klein (1998).

Kader: de gegevens

De data in dit stuk komen deels uit het *Corpus Hedendaags Nederlands* (vooral kranten, uit Nederland en België), en deels uit een verzameling die ik in de loop der jaren heb aangelegd, en waaruit de gegevens over *donders* komen. Mijn oudste vindplaatsen komen uit eind negentiende eeuw, maar het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* heeft al een voorbeeld uit midden achttiende eeuw (een klucht). Het is een informeel woord en verschijnt in toneel, romans, persoonlijke brieven en ook wel in kranten, vooral de meer informele delen, zoals interviews, feuilletons en ingezonden brieven. Niet in het echte nieuws, of ander strikt zakelijk taalgebruik.